

УДК 821.161.2-6Н.Кобринська, О.Куліш-042.75

DOI 10.31654/2520-6966-2023-23F-109-97-112

А. І. Швець

доктор філологічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту Івана Франка НАН України
orcid.org/0000-0002-5612-8420
alla_shvec@ukr.net

«Вона мене дійсно приймала як доньку»: до історії взаємин Наталії Кобринської та Олександри Куліш

Історія взаємин галичанки Наталії Кобринської і наддніпрянки Ганни Барвінок ще не була предметом окремої наукової студії. Від часу їхнього епістолярного знайомства 1886 року між жінками зав'язалося тепле і дружнє приятелювання, яке тривало аж до смерті Ганни Барвінок і увінчалось низкою творчих здобутків і цікавим літературним співробітництвом.

Перший період творчих взаємин Олександри Куліш і Наталії Кобринської припадає на 1886–1887 роки – час підготування і виходу в світ жіночого альманаху «Перший вінок». Наталія Кобринська особисто листовно запросила старшу приятельку до участі в цьому виданні, на що Ганна Барвінок відгукнулася з глибоким пієтетом і вдячністю, розцінюючи «Перший вінок» як вияв важливого національного єднання Галичини і Великої України. До альманаху Олександра Куліш подала тоді два своїх оповідання, які увійшли до альманаху – «Перемогла» і «Жіноче бідування».

Другий епістолярний період (1894–1897 рр.) стосувався співпраці Ганни Барвінок у виданні Кобринської «Наша доля», де вона разом з чоловіком П. Кулішем мали ексклюзивне право друкувати свою белетристику й поетичні твори. В кожному із трьох випусків «Жіночої бібліотеки» Ганна Барвінок надрукувала свої оповідання «Праправнучка баби Борбця», «Забісована дівчина Настуся» і «Королівщина». Більше того, подружжя Кулішів були меценатами цього видання.

Третій період взаємин з Олександрою Куліш розпочався після смерті П. Куліша й стосувався в основному долі інтелектуальної його спадщини, яка залишалась у Галичині. Ганна Барвінок настирливо прагнула в будь-який спосіб повернути через Кобринську всі рукописи в Мотронівку. Апогеєм тривалого приятелювання обох письменниць була їхня особиста зустріч й гостювання Кобринської в Мотронівці влітку 1899 р., про яку галичанка опублікувала власні спогади. Свій щиролюдський сентимент до Кобринської Куліші виявляли зворушливим звертанням до неї – «доню наша любя», а Кобринська називала Кулішів своїми «нареченими батьками».

Ключові слова: листування, творча співпраця, Галичина, Наддніпрянина, альманах «Перший вінок», Мотронівка.

Історія взаємин Олександри Куліш та Наталії Кобринської потребує ретельного наукового зглиблення, з опертям на факти їхніх життєписів, спогадовий нарратив, епістолярій. Позаяк життєтворчі контакти цих талановитих письменниць виявляють не лише особливості цікавого міжособистісного комунікування, історію щирої жіночої дружби і плідної співпраці, а й також демонструють важливий вектор галицько-наддніпрянських інтелектуальних взаємин, розвиток літературного процесу, формування жіночого письма і літературного сестринства. Олександра Михайлівна, попри понад двадцятилітню різницю віку, відіграла важливу роль в долі й творчій біографії Наталії Кобринської, ставши для неї літературною посестрою, надійною співробітницею і меценаткою її галицьких видань, широкою розрадницею в життєвих труднощах. Олександра Михайлівна «станула з помочюю тогди, коли найбільше було єї треба», – згадувала про роль своєї старшої приятельки Н. Кобринська в листі до її чоловіка, Пантелеймона Куліша (14 лип. 1895 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29698). За іншим спогадом Кобринської, «обоє Куліші все дуже симпатично відносилися до моїх змагань у Галичині, і підпирали так морально, як і материяльно, мої видавництва задля жіночої справи» [3, № 200]. Такий батьківський сентимент Кулішів до Кобринської впливав на характер їхнього взаємного щиродушного листування і відплунув у дочірніх почуттях письменниці до своїх названих батьків навіть після їхньої смерті.

Перший епістолярний період взаємин з Олександрою Куліш (1886–1887 роки). Співпраця у «Першому вінку». Листовне знайомство Кобринської з Олександрою Михайлівною розпочалося 1886 року, коли, збираючись видавати альманах «Перший вінок», галицька редакторка надіслала листи із запрошенням до співпраці відомим «українкам» (наддніпрянкам) – Олені Пчілці, Лесі Українці, Катрі Мельник, Ользі Хоружинській, а також Олександрі Куліш, знаній у літературі під псевдонімом Ганна Барвінок. Щоправда, Олександра Михайлівна на лист, написаний ще перед великодніми святами, довго не відповідала. Тому Кобринська просила навіть Франка (у листі від 3 черв. 1886 р.) звернутися до неї вдруге уже через Пантелеймона Куліша. Проте від ролі епістолярного посередника з Кулішами Франко відмовився, пояснивши, що віддавна має на собі Кулішеву «височайшу неприязнь за рецензію його «Хуторної поезії» в «Світі» [йдеться про Франкову рецензію «Хуторна поезія П. А. Куліша» (Світ, 1882, № 15, с. 267–273). – А. Ш.]» [т. 49, с. 65]. Втім уже 8 червня 1886 року Кобринська з радістю звіщала Франкові, що довгоочікувану

відповідь Кулішевої таки отримала (ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 351). Олександра Михайлівна відписала «дуже чемно, але недовірливо, і казала собі прислати дещо з письменних праць» Кобринської [4, с. 438]. У відписі від 2 липня 1886 р. Кобринська подякувала «звістній літературці» за увагу до видання й готовність до співпраці: «Превелику робите мені честь і радість, що не відмовляєте свого поважного співуділу в моїм видавництві». І на її прохання надіслала одну власну «новельку» «Задля кусника хліба», «приладжену вже до Альманаха розвідку про жіночий рух» і два твори інших галичанок (ІЛ, ф. 13, № 6). Наступний недатований лист О. Куліш до Кобринської, вже не такий офіційний, як попередній, супроводжувався теплим наддніпрянським звертанням – «Високоповажна добродійко, дорога сестро Русинко!» й побажаннями – «Нехай Вам допомогає Бог, або та животворяща сила, що нею наповнено все твориво віковічно таємничого творця». А далі по-людськи зворушливо й по-громадянськи прозріливо Кулішева зреагувала на заклик до інтелектуальної консолідації українського жіноцтва, розмежованого двома імперіями, вважаючи програму жіночого літературного альманаху актуальним виявом національно-культурного єднання: «Поклик Ваш до мене про підмогу вважаю голосом самої природи. Надвоє нас малу Русь поділено і кожну половинку почужомовлено. З-під чужомовности галицької покликуюте – спасибі Вам – до тієї Руси, що бореться із чужомовністю українською, і обом нам рідним сестрам давнє руське слово здається в наших писаннях несправдешнім руським, мені – Ваше, Вам – моє. А проте велить нам обом серце і так само велітиме нашим наслідницям – перегуковатись через політичну границю, щоб обізвася рідний голос, приправлений і придавлений чужомосковщиною. Як Ви в нашому Шевченкові з его плеядою чуєте силу й красу словесну, що надить і ухо, й серце до себе, так і ми дослухаємось до найтихшої гармоничної нотки, яку заприкметимо в Вашій друкованій словесности». Адресантка висловила оптимістичне сподівання щодо майбутнього українського націєтворення, бо «виросте колись нова молода нація проміж рідних їй націй старших і служитиме – часмо духом – старшим сестрам своїм проводирем у їх політичній, релігій і всій іншій темноті. І ся думка нехай дає крила нам, поки що, безперим, і нехай надихає нас духом самопознання – нас, принижених і всліджених так званою міжнародньою політикою» (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 30398). Патетичний тон у листах Олександри Куліш передавав настрій людської прихильності, великої вдячності й поваги до Кобринської за зініційований проект спільного жіночого альманаху,

до якого Кулішева вважала за честь долучитися, хоча зі скромності применшуючи свої літературні можливості: «От під яким девізом хочеться мені, найменшій силі з літературних сил українських виступати до бою життя, до того великодушного бою, що Ви, дорога сестро русинко, проклямуєте Вашим пророчим літературним органом. Може, Ви більше прочитаєте проміж моїх стрічок, ніж я можу й хочу сказати Вам листом моїм. Щаслива буду Вашою освіченою ввагою до мого мінорного тону, котрий беру в великому літературному концерті. Коли ж і не заслужу уваги Вашої, то все таки чутиму серцем – те щастя, що дає Бог чи таємнича природа вселенська кожній душі, котра, по своїй спроможності чинить те, що мусить чинити дрібнесеньке знаряддя неосясної ніяким розумом життя» (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 30398). Спочатку до альманаху Ганна Барвінок надіслала оповідання «Перемогла». Згодом, що саме ним була невдоволена співредакторка Олена Пчілка, як відомо з переказаного Кобринською Франкові її листа: «Косачева відказує на оповідань Г[анни] Б[арвінок], називає «смердючою морквою» і не хоче брати на себе за то ніякої вини» (лист до Франка від від 19 березня 1887 р.; ІЛ, ф. 3, № 1608, с. 668). Згодом Ганна Барвінок надіслала до альманаху й друге, значно коротше, оповідання «Жіноче бідуння», через що Кобринська знову звернулася за порадою до Франка (у листі від 25 лют. 1887 р.), запропонувавши друкувати обидва твори: «Ганна Барвінок прислала до «альманаха» другу повість на підставі, що тамта для нас не годиться, то треба буде обі помістити, бо то друге оповідань занадто коротке» (ІЛ, ф. 3, № 1615, с. 666). Врешті в «Першому вінку» за підписом Ганна Барвінок надруковано два оповідання – «Перемогла» (с. 25–55) і «Жіноче бідуння» (с. 367–372). А вже 18 серпня 1887 р. Кобринська інформувала Кулішеву про вихід альманаху в світ, проблеми його доправлення до Росії та складної рецепції в Галичині, заодно дякуючи за «ласкавий співуділ» у цьому виданні: «Ваше вироблене ім'я служить ему дуже хорошою фірмою» (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 31100).

Негативна оцінка «Першого вінка», зокрема й обидвох оповідань Ганни Барвінок у рецензії Григорія Цеглинського [10] сильно обурила П. Куліша, як про це згадувала Кобринська, покликаючись на пізнішу кореспонденцію з Ганною Барвінок: «був дуже ображений критикою «Зорі» на оповідання его дружини, про котру в своїх письмах до мене виражався з великим поважанням і сердечностию» [4]. У цій рецензії Г. Цеглинський закинув авторці брак художньої мотивації в обох творах, через що, на його думку, нівелювався їх головний художній замисел: «Ганна Барвінок – ім'я, звісне не віднині в літературі нашій.

Та се, мабуть, і причина, що оно красше представляєсь в літературі, як в Альманасі. Ганна Барвінок оповідає гарно там, де має предмет до оповідання («Перемогла»), де ні, – намагає звичайним бідованнем («Жіноче бідуванне»). До сего, як і взагалі до кожного тепер любленого «бідовання», мусимо заявити, що оно добре там, де ясно бачимо причини того бідовання, чи то вплива-ючи з індивідуальности (оповідання характеритичні), чи взагалі з лихого суспільного устрою (оповідання соціальні), де ж нема ні одного, ні другого виходить старече хлипання, обчислене на добре, а ще більше на наївне серце читателя. Ганна Барвінок, як в «Жіночим бідуванню» закриває всякі мотива, так в «Перемогла» не закриває навіть лихих мотивів, як прим. віщовання сови і виходу через теє Харитини з дому. Писателька любуєсь в голоснім говоренню того, що звичайно голосно не говориться, а тим менше пишеться. Се «парасолька» вправді модна і просто – з Парижа, але у нас не носять єї так до сонця – більше од сонця» [10, № 18]. Зауваження Цеглинського супроти Ганни Барвінок Кобринська спростувала у своїй «Відповіді на критику жіночого альманаху в «Зорі» з р. 1887» (Чернівці, 1888), пояснивши звернення письменниці до народних мотивів її іманентною творчою прикметою: «після сього можна би думати, що Ганна Барвінок говорить дійсно о чімсь ніколи у нас небувалім, наколи нам приходиться дивувати, для чого критик ту загальнозвісну з цілого ряду на народних мотивах опертих оповідань писательку висилає по темати до Парижа, і то ще при спосібності надто звичайного у нас факту. Чи лиш для того, що оповідання поміщене в жіночим альманасі, а не деінде?!» [2, с. 293–294].

Другий епістолярний період (1894–1897 рр.). Творча співпраця й відтак листовна комунікація з Олександром Куліш після 1887 року вдруге відновились аж 1893 року, коли Кобринська збиралась видавати свій часопис «Жіноча бібліотека» у форматі «збірника праць різних авторів» «Наша доля». У відповідь на листовне запрошення до участі в цьому проєкті Кулішевої Кобринській тоді відписав сам Пантелеймон Куліш і, зацікавившись виданням, одразу надіслав до друку оповідання дружини «Праправнучка баби Борбця», невдовзі надрукованого в першій книжці «Нашої долі» [7, с. 40–55]. З того часу Куліш завжди сам писав листи до Кобринської й свої відписи, заявляючи, що його листи – це те ж саме, що й листи Олександри Михайлівни. За час їхнього нетривкого приватно-епістолярного дискурсу збереглося 12 листів Кобринської до П. Куліша (1894–1897 рр.) і 20 його листів до Кобринської (1894–1896 рр.).

Подружжя Кулішів були не лише дописувачами «Нашої долі», але й меценатами цього видання, загалом пожертвували на нього 165 руб. А другий випуск вийшов повністю їхнім коштом. Лише Куліші володіли ексклюзивним правом на публікацію у виданні «Наша доля» своїх художніх творів. Зокрема тут було надруковано Кулішеві переклади віршів Гете, Гайне, Байрона, Нікітіна під назвою «Виписки з «Позиченої Кобзи» П. Куліша» [8, с. 18–27; 9, с. 31–47], оповідання Ганни Барвінок «Забісована дівчина Настуся» [8, с. 24–47] і «Королівщина» [9, с. 48–63]. Ці твори стали для Кобринської унікальним, якщо не стратегічним інтелектуальним набутком цього збірника. «Ваші чудові переспіви як щедрий грошевий дар наповнив мене не лиш втіхою, але й гордостею. Прийміть проте слова щирої подяки і передайте їх також любій моїй Опікунці, котра з таким теплом прийняла мої дитинячі чувства, котрі дійсно насупротив Неї відчуваю», – подячно висловлювалася Кобринська в листі до Куліша від 4 лютого 1894 року (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29692). «Рада проте дуже, що буду могла знов дещо з творів моїх сердечних опікунів і присвоєних Батьків помістити, і котрі аж надто велике маю до того право – не знаю лиш, чи зумію їм догодити» (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 26696), – писала вона до Куліша 17 квітня 1895 року з Болехова. Під час видання другого і третього збірників редакторка ретельно надсилала Кулішам коректу їхніх творів, а згодом – примірники вже надрукованих книжок «Нашої долі».

Свідченням того, як П. Куліш довіряв Кобринській було те, що він призначив її своїм «пленіпотентом [уповноваженим у майнових справах. – А. Ш.] в Галичині», доручивши представляти й залагоджувати його інтереси, які стосувалися переважно інтелектуальної праці, як-от друку творів чи повернення автографів. Листовно прохав її: «Моя душка, щоб ув Австрії Ви були alter ego щодо моїх рукописів і книжок» (недатований лист Куліша; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29186).

Листовну кореспонденцію Кулішів та Кобринської вирізняв особливо щиродушний етикет. Свої листи до приятельки П. Куліш, наприклад, споряджав теплими зиченнями й задушевними глорифікаціями: «Щиро прихильний до Вашої розумної праці» (лист від 31 жовт. 1894 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29171); «Нехай Вам доля щастить у Вашому спасенному подвижничестві. Ми ж на Вас позираємо як на знамено нашого часу і віруємо в Вашу енергію» (лист від 4 листоп. 1894 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29173). Куліш по-батьківськи також звертався до Кобринської ніжними родинними апелюваннями: «наша

кравце ясна́», «наша донько кохана», «наша доню єдина», «рідна наша доню», «люба наша доню»; переймався її особистим життям, цікавився, чи має вона «дітоньок» (лист від 2 січ. 1895 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29175). Відписи Кобринської до своїх «сердечних опікунів», «присвоєних» та «наречених батьків», як ніжно називала вона Кулішів, також сповнені теплою взаємністю дочірніх почуттів: «Шлю моїм сердечним Батькам сердечний поклін» (лист від 23 берез. 1895 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29695). Згодом у мемуарах Кобринська згадувала про особливість свого епістолярного комунікування з Олександрою Михайлівною: «Часто у своїх листах називалась я і підписувалась її донькою, уважаючи д. Кулішеву за патріархиню, одну з найвизначніших у наших письменстві жінок. Вдячна була я її тому, що вона мене так називала і дійсно приймала, як доньку» [3, с. 20].

Н. Кобринська і П. Куліш так і не змогли жодного разу зустрітись, хоч кожен із них цю зустріч планував неодноразово. Своє людське бажання «очима до очей побачитись» з галичанкою Куліш поетично ословив в листі до неї від 4 листопада 1894 року – «голубиними крильми раді б ми до Вас прилетіти» (ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29173). Проте через життєві обставини його з дружиною приїзд до Галичини щоразу відкладався: «Хоч і хотілось би побачити Вас, Доню наша любя, та не знаємо, коли се вчинити: не всяка пора одинакова, і не все ми сидимо вдома. Колись виберемо пору, та й спішемося, коли Вам найлучче прибути до нас у Ганнину Пустинь» (недатований лист; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29188). З трепетом очікувала Кулішів у Болехові й сама Кобринська. «Великою також честею буде для мене як моїх родичів повитати так високодостойних гостей у нашому тихому закутку» (лист від 9 лют. 1894 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 29692). Нагода відвідати своїх «наречених батьків» у Мотронівці була в Кобринської 1895 року. Тоді Куліш особисто листовно інформував її про маршрут і деякі деталі подорожі, спеціально клопотався про житло в Києві. Однак вирушити на підросійську Україну без супроводу Кобринська сама не наважилася. Не здійснилися і сплановані задуми Кулішів поїхати до Галичини.

Взаємини Кобринської з Олександрою Куліш після смерті П. Куліша. Однією з важливих тем епістолярної комунікації Кобринської з Кулішевою одразу після смерті її чоловіка в лютому 1897 р. стала доля інтелектуальної спадщини Пантелеймона Куліша, що залишалась у Галичині. Олександра Михайлівна настирливо прагнула в будь-який спосіб доправити рукописи у Мотронівку й зосередити їх у себе.

До того часу головним зберігачем творчого набутку Куліша в Галичині була Кобринська, якій вдова письменника рішучо наказала, «аби нікому ані рукописей, ані листів єї мужа не видавати, аж доки вона сама того не забажає» (лист Кобринської до Павлика від 12 жовт. 1897 р.; ЦДІАУЛ, Ф. 663, оп. 1, од. зб. 219, арк. 84). Відомо, що певний час за деякими з Кулішевих автографів допоминався Павлик, кореспондуючи з цього приводу з Кобринською, а та, відповідно, зверталась за дозволом до О. Куліш як головної розпорядниці спадщини чоловіка. Тоді Кобринська навіть запропонувала їй на довший час приїхати до Галичини, оселитись в Болехові і разом із нею та з допомогою інших авторитетних людей упорядкувати всі Кулішеві «письма». Як одного з «найкомпетентніших» у цій справі радила Михайла Грушевського (лист Кобринської до Марії Грушевської від 10 трав. 1897 р.; ЦДІАУК, ф. 1235, № 965, оп. 1, арк. 55).

Зустріч з Олександром Куліш у Мотронівці 1899 року. Безпосередньо зустрітись з Олександром Михалівною Кобринській пощастило лише раз, коли після смерті Куліша відвідала її на хуторі Мотронівка під час своєї подорожі на Наддніпрянщину влітку 1899 року. «Не могла я перенести на собі, аби бути на Україні, а не познакомитись лично з Ганною Барвінок, з якою від кількох літ переписувалася. От тим рішилася відвідати Г. Кулішеву в єї родиннім селі Мотронівка Чернігівської губернії. Пізнати лично Кулішеву було моїм сердечним бажанням», – йшлося у спогадах Кобринської «З подорожі по Україні!» [3, № 200], в яких колоритно описано враження від перебування в родинному осідку Кулішів. У них Кобринська також виклала свої погляди на національне виховання, роль української інтелігенції, рефлексії про окремі віхи життєпису і риси психоукладу Куліша та його дружини. Кобринська детально описала свою доріжку до Мотронівки в супроводі особистого візника Кулішів, Трофима, якого Олександра Михайлівна спеціально відрядила по галицьку гостю до залізничної станції. Зворушливою була перша зустріч з Кулішевою: «На тлі освіченого нутра хати імпазантно зарисувалась її висока поважна стать. Ми повитались, якби давні знакомі, хотяй перший раз в житю бачилися» [5, с. 20]. Приємно вразив Кобринську інтер'єр мотронівської садиби – «столярська робітня Куліша», а також кімната, що «носила ціхи літературної робітні великого письменника»: «Шафа з книжками, довгий, накритий зеленим сукном стіл, при нім великий фотель. Тут все стояло непорушене, як було за життя Куліша: знаряддя до писання розставлені, книжки і папери. Особливу ціху тій

комнаті надавав широкий комин, на котрім, хоч літо було, горів огонь, бо був якийсь холодний день» [5, с. 20]. Інші спостережені деталі кулішівського інтер'єру – «білі, нелякеровані двері», «тяжкі залізні замки і старосвіцькі віконниці» – свідчили про «фантазію людей поетичного настрою, гарно приміненого до сільських обставин життя» [5, с. 20]. Особливо запам'яталося Кобринській, як наступного дня разом з Олександрою Куліш вона плела вінок на могилу Кулішеві в мотронівському саду. «Другого дня, коли увійшла я до цієї кімнати [Кулішевого робочого кабінету. – А. Ш.], побачила я великий кіш, повен цвітів і зелени.

– Що вас буду просити, «доню» моя, зробіть мені волю, – сказала до мене д. Кулішева – сплетіть вінок з тих цвітів на гріб Куліша» [5, с. 20]. А далі галичанка згадувала: «Я зачала плести вінок. Вибирала я якнайтриваліші цвіти, щоби по можности якнайдовше міг свіжо удержатись. Другий вінок плела сама д. Кулішева. Як були вже вінки готові, пішли ми великим, колись старанно удержаним парком аж до гробу Куліша на самій середині парку. Се місце вибрав собі колись сам Куліш і тут побіч него похований брат д. Кулішевої, а приятель молодих і старих літ Куліша І. І. Білозерський [має бути В. М. Білозерський. – А. Ш.]» [5, с. 20]. Тоді в Мотронівці разом із Кобринською гостювали також сестра Кулішевої Надія (Надежда) Забіла (з дому Білозерська) з двома доньками, їхніми чоловіками та дітьми. У цих молодих панночках з європейськими манерами, а проте, як і їхні чоловіки, одягнених у народні строї, Кобринська «добачила реальних представительок здемократизовання сьогочасних буржуазійних верств на Україні». Правдоподібно, це були доньки Надії Михайлівни і Матвія Симонова Олександра Слинко й Ганна Половина [1, с. 246, 249, 250]. Її вразило, що «молоді жінки у своїх манерах і поведенню зовсім не подобали на простих селянок, при тім часто уживали французьких слів», а «їх мужі відносилися до них з далеко більшою пошаною, як се звичайно буває між супругами у селян» [4, № 201]. Представляючи Кобринській своїх сестрінниць, Кулішева «з легким усміхом» пожартувала: «Ось маєте наглядний доказ, скільки правди в словах Кониського, коли писав, що я противна була, щоби Шевченко женився з Ликерією. Я справді те відраджувала, але зовсім не з тих мотивів, які підсував Кониський» [4, № 201]. Насправді Кулішева відраджувала Шевченка від шлюбу з Ликерою не тому, що та селянка («горничная»), а з огляду на її моральні якості, вважаючи її «з морального погляду негідною поета» [6, 627–629]. Саме цих шляхетних молодих

жінок, які не цураються питомих українських коренів і яких Кулішева вважала своїми спадкоємицями, Кобринська протиставляла молодим панночкам з псевдокультурними цінностями.

Згодом до інших гостей, що тоді разом з Кобринською перебували в домі Кулішевої, приєднався брат господині, Олімпій Білозерський, зі своїм товаришем, який мав «дуже гарний голос і співав на гітарі чудові народні пісні. До них прилучались від часу до часу обі молоді жінки, а часом потягали за ними і їх чоловіки. Тоті чудові концерти переривались веселими розмовами» [4, № 201]. Про Олімпія Михайловича Кобринська пізніше тепло відгукнулася в листі до О. Куліш від 18 лютого 1904 р. у зв'язку з його смертю: «Се правда, що єго вельми була полюбила і мило у своєї рідні про него згадувала, яко гідного Вас, Добр[одійко], брата» (ІЛ, ф. 13, № 14). До «найгарніших хвиль» побуту Кобринської в Мотронівці належали «сердечні розмови у парку» з Кулішевою» [4, № 202]: «Що тогди переговорилося! Чую дотепер тепло в душі, з яким вона мене розпитувала про мое житє, про початок та розвиток жіночої справи в Галичині. Хоть він був їй віддавна відомий, бо від самого початку вона до сеї справи належала і чинну брала в ній участь, та для неї цікаві були навіть найменші подробиці, як часто дають найхарактеристичніші очерки». Захопили Кобринську розповіді Кулішевої «про свою молодість і сердечного друга свого життя». В духовному укладі Олександри Михайлівни галицька гостя спостерегла цікаву жіночу еволюцію: «Та коли вона така гарна, висока у молодости, скільки висша, ідеальнійша, коли вже пережила тоту пору молодости і стає лиш одною душею» [4, № 202]. «Дрожжем переймало», – згадувала Кобринська ці розмови, – коли вона говорила, як арештовано єї молодого мужа, лиш що по вінчанню, коли до них судьба найкрасше усміхалася. Тяжкі були дні Кулішевого заслання, осолоджені лише присутністю вірної і повної любови подруги, що і на заслання поділила його долю». Після тривалих життєвих перипетій «обоє відсуваються від людей і замикають у ріднім селі Кулішевої – Мотронівці», аж допоки тихе спокійне життя не перервала «страшна катастрофа смерти, якою жертвою упав перший Куліш» [4, № 202]. З тодішніх розповідей Олександри Михайлівни Кобринська довідалася про останні передсмертні дні й години Куліша, який «через цілий час хвороби не упускав пера з рук, а коли вже настала послідна година, він еще підняв руку і писав у воздуху, аж доки рука не упала, аби вже ніколи більше не держати пера...» [4, № 202]. Емпатично пройнялась вона і вдовиною

трагедією приятельки, з власного досвіду усвідомлюючи біль втрати: «Зломана горем, склонила Ганна голову над трумною своєї вірної дружини, коли його везли сірими волами, якими він не раз за життя сам орав простору леваду коло своєї хати...» [4, № 202].

Під кінець своєї гостини Кобринська разом з Кулішевою зайшли до однієї селянської родини, де гостя мала змогу спостерегти за домашнім укладом звичної чернігівської сім'ї, який галичанці видався «зовсім такий самий, як у наших селян». Цей візит до селян відкрив Кобринській ще один бік душевної вдачі Олександри Михайлівни: «З бесіди, яку вела Кулішева з газдинею, я вспіла заобсервувати великий талант нашої заслуженої письменниці не лиш входить в подробиці щоденного життя нашого люду, який вона з таким майстерством малює, але також вникати в його душу, а особливо в душу жіночу» [4, № 202]. Упродовж тижня в Мотронівці Кобринська була «гощена з правдивою славянською гостинністю» [4, № 202], а найголовніше – могла безпосередньо спізнатися з милою серцю старшою приятелькою і ще більше зблизитися з нею в жіночих одкровеннях. На згадку про цю зустріч Кулішева «як емблем» подарувала галицькій гості два пера, «які служили Кулішеви, коли він перекладав Біблію на українську мову». Наприкінці спогадів Кобринська згадувала про «зворушаюче» прощання з господинею: «Ми розставались з думкою, що колись ще побачимось в життю, і то сердечне бажання Кулішева не раз висловлювала у своїх письмах до мене» [4, № 202]. Проте вдруге зустрітися їм так і не судилося.

Від часу відвідин Ганниної Пустині Олександра Михайлівна стала для Кобринської щиросердною приятелькою, якій у часі важкої життєвої кризи, суспільного зречення, смерті батьків й гнітючої самотності вона звирялася у своїх душевних почуваннях, а старша приятелька по-материнському турбувалася про її «здоровле і поведжене» (лист Кобринської до О. Куліш від 2 серп. 1907 р.; ІЛ, ф. 19, № 1322). Після смерті матері 28 березня 1904 року цілковито осиротіла Кобринська стала ще більше горнутися до своєї нареченої матері, відшукуючи в листовному спілкуванні з нею втрачену родинну опіку й душевну розраду: «Не маю я вже серця материнського, не відвертайте Ви хоть свого, матінко моя» (лист від берез.-квіт. 1904 р.; ІЛ, ф. 13, № 8); «мені здається, що Ви одні по моїх дорогих Родичах, т. є. тата і мами, маєте до мене хоть троха материнського серця. ніхто мене не жалує, – лиш, може, троха Ви, Добр[одійко]» (лист 1906 р.; ІЛ, ф. 13, № 10); «Вдячна Вам, Добродійко, за те, що журитеся

мною, бо крім моїх родителів ніхто від-давна мною не журився, крім Вас» (лист від 2 серп. 1907 р.; ІЛ, ф. 19, № 1322).

Після повернення зі Львова в листопаді 1908 року, зазнавши прикрих життєвих невдач та духовно усамітнившись у провінційному Болехові, Кобринська перервала майже всі епістолярні контакти, за винятком кількох найближчих людей, з-поміж яких була Олександра Куліш. У тодішніх листах до неї, хоч і писаних з великими перервами, іменувала себе так: «Ваша у наших духовім розвитку донька» (лист від 16 жовт. 1909 р.; ІЛ, ф. 13, № 16).

Щиролюдська налаштованість і материнська опіка цієї стоїчної жінки, яка, попри життєві випробування, могла жертвовно перейматися недолею інших і демонструвати подиву гідну міць свого сильного характеру, була для Кобринської і душевною розрадою, і життєвим прикладом нескореного духу та міцної волі, й водночас усобленням внутрішньої рівноваги та розміреної вдачі. Листи Кобринської до Олександри Куліш цього періоду сповнені щирих жіночих зізнань і якнайближчої прив'язаності один до одного: «Які Ви добрі, що про мене не забуваєте. Ви не знаєте навіть, яке Ви тим робите добре діло, що від часу до часу пишете до мене листи. Інчим не відписую, але Вам я не смію не відписати і через те не відриваюся від всіх людей. Я все Вас, Добр[одійко], подивляю: тільки перенеслисте в житю, а Ви все спокійні, не устаєте в праці і маєте час на листовання з знакомими» (лист Н. Кобринської від 16 січ. 1908 р.; ІЛ, ф. 13, № 12). Мовби намагаючись наслідувати умиротворений триб життя своєї духовної приятельки в провінційній закутині, Кобринська називала Болехів символічно Кулішівським родинним топосом – «Ганнина пустинь». Від неї переймала здатність ошчасливлуватися й вдовольнятися малим. «Болехів – то Ганнина пустинь. Маю свою хату, город, поле і те мені вистарчає» (лист від 16 січ. 1908 р.; ІЛ, ф. 13, № 12), – писала Кобринська до названої матері про свій теперішній життєвий уклад у листі.

Вияв глибокого пошанівку й вдячності до Ганни Барвінок як письменниці засвідчує дедикація у збірці Кобринської «Казки», що її видав Денис Лукіянович у Чернівцях 1904 року. В листі від 1 грудня 1903 року Кобринська звіщала Кулішеві: «оден мій приятель занявся виданєм казок, котрі хочу Вам присвятити» (ІЛ, ф. 13, № 7). Текст присвяти уміщено на титульній сторінці збірки «Казки»: «Світлій частині народної душі, Чільній українській письменниці, Горькій приклонниці наших поневоленних селянок, Олександрі Кулішеві»

(Ганні Барвінок) присвячує на доказ високого поважання АВТОРКА». Кобринська розраховувала на Олександру Куліш як на постійну співробітницю в єдиному жіночому органі, який планувала заснувати та очолити разом із головними жіночими товариствами «Клюбом русинок», «Кружком українських дівчат» та «Трудом» після свого переїзду до Львова 1905 року: «Як уже до того прийде, то будемо Вас просити о співробітництво» (лист від 30 січ. 1905 р.; ІР НБУВ, ф. 338, І, № 31101). Проте тоді цей задум утілити не вдалося.

Ностальгія за щасливими днями на хуторі Мотронівка, а також щемливі мемуари Ганни Барвінок «Спогади про знаємість Куліша з домом Білозерських (Присвячую Дорогій моїй сестрі Н. М. З. товаришу моему вірному)» (Будучність, 1909, № 3, с. 33–36) надихнули Кобринську на написання споминів про перебування в сімейному хуторі Кулішів – Мотронівці. Навіть через десять років спогади про Ганнину Пустинь зрезонували у зболеній душі Кобринської світлими враженнями: «Велику зробилисте мені приємність Вашою згадкою «Про знаємість Куліша з домом Білозерських». Се вражаючо гарно і тепло написано. Так лиш може писати людина, що дійсно пережила те, що писала. То Ваше писання глибоко мене зворушило, воно нагадало мені Ваш город, липу, «Всевидяще Око», а передусім Вас самих, коли Ви мені те все розповідали. Такі моменти не можуть пропадати в забуттю, і я хочу написати дальший тяг Вашої статті, будьтоби другу єї частину» (ІЛ, ф. 13, № 15).

Головною інтенцією анонованих мемуарів Кобринської був намір спогадого зрефлексувати усі пережиті моменти свого перебування на хуторі в товаристві названої матері: «Мені хотілобися написати про все те, що я тогди від Вас чула, хоть деякі чудові деталі затерлися уже у моїй пам'яті. Пригадаю собі, прим[іром] рожі на Вашім капелюсі і сумний настрій Вашої душі – не знаю лиш, коли то було? Пам'ятаю також, як їздили по Петербурзі, шукалисте відай мешкання Вашого брата, але також не знаю, коли то було, чи зараз по арештованню Вашого мужа, чи уже у Тулі? Не можу, а хотіла би м собі нагадати, як називався той чоловік, що я їхала з ним з двірця до Мотронівки, але менче о те, най називаєся Трофим» (лист від 6 квіт. 1909 р.; ІЛ, ф. 13, № 15). У листі від 16 жовтня 1909 року Кобринська інформувала Олександру Михайлівну, що ці спомини «уже давно написані і вислані до редакції» часопису «Будучина». Раніше Кобринська не звертала уваги на це видання, вважаючи його «слабоньким», аж допоки у ньому не з'явилася згадана стаття Ганни Барвінок. Коли ж до «Будучини»

долучилася ще й Христина Алчевська, Кобринська задумувала навіть стати головним кореспондентом цього часопису в «приличній кумпанії» О. Куліш, Х. Алчевської і деяких академіків. Пропонувала навіть Кулішеві, щоб допомогла «пером і авторитетом», а Алчевській – «пером і грішми» (ІЛ, ф. 13, № 16).

Надруковані в «Будучині» (1909, № 1, с. 16–21) спогади Кобринської про гостину в Кулішів 1899 року під назвою «Із подорожи по Україні» були незавершені. Другу їх частину Кобринська в листі від 1 січня 1911 року обіцяла надіслати О. Куліш згодом, разом з рукописами П. Куліша та збіркою своїх «Казок» (ІЛ, ф. 13, № 17). Однак, чи здійснила вона це – невідомо, оскільки цей лист був останнім у корпусі збереженого їхнього епістолярію. 1911 року під такою самою назвою Кобринська передрукувала ці спогади в газеті «Діло» (№ 200–202), додавши до них закінчення. В останньому листі до Олександри Куліш від 1 січня 1911 року, за півроку до її смерті, разом із різдвяними зиченнями Кобринська бажала «довгого еше побиту на землі», намагаючись передати приятельці світлий настрій замилювання зимою: «Тоті мої желанія мусять сповнитись, бо желаю Вам те з якимись дивним урочистим настроєм душі. Така гарна докола зима, моя хата засипана снігом, а мороз скрипить під ногами, як у той день, коли Ви, Добродійко, дожидали прибуття Вашого Брата і Дружини» (ІЛ, ф. 13, № 17).

Комунікування Кобринської з Кулішами, окрім ділового характеру, було насажене ще й теплими щиролюдськими взаєминами, що були психологічно важливими і духовно покріплюючими як для бездітного Куліша, усамітненого на хуторі з дружиною, так і для відкинутої суспільністю Кобринської. Зворушливий родинний апелятив їхнього листування свідчив про особливу форму людської емпатії та глибоку душевну близькість. З іншого боку, завдяки Кобринській Куліші мали змогу здобути собі письменницьку репрезентацію в Галичині, мати сумлінного «пленіпотента» в справі повернення й збереження інтелектуального набутку, а Кобринська – надійних меценатів власного видання «Наша доля», що було особливо важливим для неї за часів складних перипетій із галицькою суспільністю. Ганна Барвінок стала для Кобринської після смерті батьків найближчою душевною повірницею, дбайливою названою матір'ю, яка в листах щиро переймалася життєвими драмами своєї «доньки», намагаючись підтримати і втішити. Батьківський сентимент Кулішів до Кобринської, їхня матеріальна опіка й духовне наставництво успішно вилилися у плідну літературну співпрацю.

Література

1. Барабаш Н. Рід Білозерських і культурний світ України XIX – початку XX століть. Київ : Стилос, 2007.
2. Кобринська Н. Відповідь на критику жіночого альманаху в «Зорі». Кобринська Н. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1980. С. 291–295.
3. Кобринська Н. З подорожи по Україні! *Діло*. 1911. № 200. 27 серп. (9 верес.); № 201. 29 серп. (11 верес.); № 202. 30 серп. (12 верес.). Підпис: К. з Озаркевичів Н.
4. Кобринська Н. Згадка про П. Куліша. *Зоря*. 1897. № 22. 15 (27) лист. С. 438.
5. Кобринська Н. Із подорожи по Україні. *Будучина*. 1909. № 1. С. 16–21.
6. Нахлік Є. Куліш Олександра Михайлівна. *Шевченківська енциклопедія* : в 6 т. Т. 3: І–Л. Київ, 2013. С. 623–632.
7. Наша доля : збірник праць різних авторів / видає Наталія Кобринська. Кн. 1. Стрий, 1893.
8. Наша доля : збірник праць різних авторів / видає Наталія Кобринська. Кн. 2. Львів, 1895.
9. Наша доля : збірник праць різних авторів / видає Наталія Кобринська. Кн. 3. Львів, 1896.
10. Цеглинський Г. Перший вінок. Жіночий альманах : [рец.] *Зоря*. 1887. № 17. 1 (13) верес. С. 287–288 ; 1887. № 18. 15 (27) верес. С. 307–308. Підпис: Г. Ц.

References

1. Barabash, N. (2007) *Rid Bilozerskykh i kulturnyi svit Ukrainy XIX – pochatku XX stolit* [The Bilozersky family and the cultural world of Ukraine in the 19th – early 20th centuries]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Kobrynska, N. (1980). *Vidpovid na krytyku zhinochoho almanakhu v «Zori»* [A response to the criticism of the women's almanac in Zoria]. *Kobrynska N. Vybrani tvory* [Selected works]. Kyiv [in Ukrainian].
3. Kobrynska, N. (1911). *Z podorozhy po Ukraini!* [From a trip across Ukraine!]. *Dilo*. № 200–202 [in Ukrainian].
4. Kobrynska, N. (1897). *Zghadka pro P. Kulisha* [Mention about P. Kulish]. *Zoria*, issue 22. P. 438 [in Ukrainian].
5. Kobrynska, N. (1909). *Iz podorozhy po Ukraini* [From a trip across Ukraine]. *Buduchyna*, issue 1. P. 16–21 [in Ukrainian].
6. Nakhlik, Ye. (2013). Kulish Oleksandra Mykhailivna. *Shevchenkivska entsyklopediia*: in 6 vol. Vol. 3. Kyiv, P. 623–632 [in Ukrainian].
7. *Nasha dolia: zbirnyk prats riznykh avtoriv* (1893) [Our destiny: a collection of works by various authors]/ed. by Nataliia Kobrynska, issue 1, Striy. 1895; Kn. 3. Lviv, 1896 [in Ukrainian].
8. *Nasha dolia: zbirnyk prats riznykh avtoriv* (1895) [Our destiny: a collection of works by various authors] /ed. by Nataliia Kobrynska, issue 2, Lviv [in Ukrainian].

9. *Nasha dolia: zbirnyk prats riznykh avtoriv* (1896) [Our destiny: a collection of works by various authors] /ed. by Nataliia Kobrynska, issue 3, Lviv [in Ukrainian].

10. Tsehlynskyi, H. (1887). *Pershyy vinok. Zhinochyi almanakh* [The first wreath. Women's almanac]. *Zoria*, issue 17. P. 287–288. issue 18. P. 307–308 [in Ukrainian].

A. I. Shvets

Doctor of Philological Science, Senior Scientific Associate,
Deputy Director for Research
Ivan Franko Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine
orcid.org/0000-0002-5612-8420
e-mail: alla_shvec@ukr.net

«She Really Considered Me Like Her Daughter»: In Addition to the History of Relationship between Natalia Kobrynska and Oleksandra Kulish

The history of the relationship between Natalia Kobrynska and Hanna Barvinok has not yet been subject of a separate research study. From the time of their epistolary acquaintance in 1886, warm and friendly relations were established between the women, which lasted until Hanna Barvinok's death and culminated in a number of creative achievements and interesting literary cooperation.

The first period of creative relations between Oleksandra Kulish and Nataliia Kobrynska falls on 1886–1887, when the women's almanac «The First Wreath» was prepared and published. Nataliia Kobrynska personally invited her older friend to participate in this publication, to which Hanna Barvinok responded with deep reverence and gratitude, considering «The First Wreath» as a manifestation of the important national unity of Galicia and Great Ukraine. Oleksandra Kulish then submitted two of her stories to the almanac – «She has von» and «Women's Misery».

The second epistolary period (1894–1897) concerned Hanna Barvinok's collaboration with Kobrynska's publication «Our Fate», where she and her husband, P. Kulish, had the exclusive right to publish their fiction and poetry. In each of the three issues of «Our Fate», Hanna Barvinok published her stories «Great-Great-Granddaughter of Grandmother Borbets», «The Demon-Possessed Girl Nastia», and «Kingdomland». Moreover, the Kulish couple financed this publication.

The third period of relationship with Oleksandra Kulish began after P. Kulish's death and concerned mainly the fate of his intellectual heritage, which remained in Galicia. Hanna Barvinok persistently sought to return all the manuscripts to village of Motronivka through Kobrynska in any way possible. The culmination of the long friendship between the two writers was their personal meeting and Kobrynska's visit to Motronivka during summer of 1899, about which the Galician woman published her own memoirs. The Kulish couple showed their sincere sentiment for Kobrynska by addressing her as «our dear daughter», and Kobrynska called them her «foster parents».

Key words: *correspondence, creative collaboration, Galicia, Naddniproshchyna, almanac «The First Wreath», Motronivka.*